

„ЖЕЛЯЗНА ВОЛЯ ЗА ПРОГРЕС“

(Поетът в двубой с епохата)

ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ

Какво ще ни далеш, историйо,
от пожелателите си страници?

Никола Вапцаров

Ако се обърнем към историята, ще видим, че тя е изпълнена със сражения и войни. Велики личности за нея са великите пълководци и завоеватели. Ако някой цар не е воювал, ако не е придобил или изгубил територия, историята не се занимава с него, за нея той е недостоеен. Липсват в летописите генералите на мира — хората, които са вложили всичките усилия на своя живот в мирен труд, в осигуряването на ведри небеса за родината си. По цял свят съществуват военни училища и казарми, където се учи как да се води война, разработено е до най-малки подробности изкуството на бойните действия. Хиляди-хиляди години с най-различни технически средства хората са се избивали и се избиват един друг. Къде обаче се учи науката на мира? Неписани са те — законите на мирното съжителство, на добросъседството, приятелството и сътрудничеството. За тях няма подробни устави, няма тактики и стратегии, не се пишат мемоари. Само в кратките договори за ненападение понякога могат да бъдат регистрирани отделни принципи, задължителни за двете страни. За останалото се смята, че се подразбира от само себе си. Затова на подобни споразумения се гледа като на нещо временно, успяло само да отложи избухването на военните действия, а не да ги отмени изобщо. Такива се оказват в съвременния свят Мюнхенското съглашение от 1938 г. и Германо-светският пакт от 1939 г., на които Никола Вапцаров е съвременник. Протест срещу дрънкането на оръжия се съдържа в стихотворенията „Епоха“, „Хроника“, „Антели“, „Селска хроника“ и „Не, сега не е за поезия“, затова не е чудно, че те не са могли да излязат никъде, немислимо е било да се проврат през строгите зъбци на монархо-фашистката цензура. Та нали в същите военни заводи „Круп“ и „Байер“ правеха поръчките си за оръжие и нашите германо-филски правителства, обзети от верижната реакция на превъоръжаването и натрупването на боеприпаси. В очите на официалната пропаганда всеки, който се обявяваше против войната, биваше заклеияван като родоотстъпник и предател, заради убежденията си той можеше да попадне в концлагер и затвор, да пострада, да заплати с живота си. Прието е да се казва, че българската буржоазия опази страната от участие в световния пожар с цената на мним неутралитет. Истина е обаче, че още преди да избухне въоръженият конфликт между великите сили, българските правителства вече водеха война — срещу своя собствен народ, срещу прогресивните сили, срещу хуманизма и миролюбците. Този вътрешен фронт се оказа толкова голям и мощен, че погълна всичките налични въоръжени сили на правителството и по такъв начин го лиши от възможността да воюва и навън.

А има и още една поука, която можем да извлечем от още непожълтелите страници на историята. Когато дойде Победата, войнолюбците понесоха заслуженото заради безбройните жертви, дадени от човечеството. Техните имена са приковани навеки на стената на позора. И тъкмо затова ни стават още по-близки ония предшественици, които воюваха против войната, опълчваха се против безсмисленото унищожение на човечеството, прокламираха идеите на хуманизма и цивилизацията в един разделен и настръхнал свят, призоваваха към опомняне от делириума на Марса, апелираха към световната съвест:

Напразни лозунги за братство —
живота изправя стена.
Живота — изпечен развратник —
цинично отварча: — Война!

Цяла концепция за живота и смъртта, за мира и войната се съдържа в политическата лирика на Никола Вапцаров. Поезията учи не само отделния човек как да живее, тя учи народите на единствено възможния начин на обшуване — мира, сътрудничеството, противопоставяне на военизирания режим, за които човекът в шинел не представлява нищо;

Война!
А безбоя от гладни?
Война!
А безцелната смърт?
А нашата бликаща младост,
която раздруска светът?

Никола Вапцаров формира своите политически и естетически възгледи в периода на левосектанството у нас. Но колко чужд е той на всяка ограниченост! Колко свободно и разкрепостено е отношението му към великите образци на класиката или към такива сложни творци, чието дело цели десетилетия служеше за безплодни социологически операции, като Достоевски, Едгар По, Ибсен, Яворов.

От средата на 30-те години сектантският курс е официален в партията, той се налага от ръководството праволинейно и категорично, въпреки съпротивата на отделни партийни членове и дори на някои партийни организации. Като дисциплиниран член на партията, Вапцаров не му се противопоставя. Но изказванията му за театъра, за творчеството на най-младите, отзивите му за книгите „Пулс“ и „На повратки в село“ и др. показват, че левосектантските постановки са чужди на самата му творческа природа. Затова те не са засегнали и поезията му. За разлика от другите пролетарски поети, той няма стихове, заради които би се срамувал. В посмъртно издадените му книги влиза за всичко, каквото е написал в зрялата си възраст.

Въпросът за опустошителното влияние на сектанството и догматизма все още не е изследван в неговата дълбочина и мащаби от нашата критика. Това са сложни, вътрешно противоречиви явления. Да, опростителството не може да се обознача еднозначно, нито да се подминава с голословни заклеймявания. Време е да му се посветят разгърнати и задълбочени анализи. Тук ще засегна този въпрос, доколкото той има отношение към убежденията и произведенията на поета.

Сектанството представлява догматично извращение на марксистко-ленинските идеи при конкретното им приложение в практиката. Причините могат да бъдат не само слаба образованост и начетеност на идеолозите и партийните ръководители. Такова обяснение не е напълно лишено от основания, но то не може да ни даде отговор на въпроса защо в такъв случай са робували на теснячество, сектантщина и догматизъм такива всеотранно образовани партийни дейци като Димитър Благоев, Георги Бакалов, Тодор Павлов и мн. др.

Възможност за деформации съществуват при конкретното приложение на всеки идеал и на всяка идея изобщо. Не е лесно да се избере оптималният вариант, който

би реализирал една постановка с най-малко и най-безболезнени загуби. Практиката отдавна е доказала, че дори при съществуващата държавна организация и изграден строен партийен апарат една обикновена инструкция може да претърпи такива преобразования, че да стигне до низините в неузнаваем вид. А какво да кажем за разпорежданията, вземани в остри полемики и разпространявани в условията на нелегалната класова борба?

Следва да се има предвид и още нещо. Ние сега обозначаваме като левосектантски цял един период от историята на партията. Но тогава той не е наричан така, не е осъзнаван като погрешен курсът на ЦК (освен от прозорливите членове), изпълнявани са указанията, които са издавани отгоре, обикновено без обсъждане и съмнения, без-прекословно, като в казармени условия или като на фронта. Ние живеем, борим се или работим, развиваме обществена дейност и т. н., а един ден научаваме, че сме вършили всичко под знака на левосектантството или на култа към личността. . . Времето налага със сурова неотменност своите корекции, развитието никога не може да бъде спряно, то може само да бъде забавено или усложнено.

Не е ли време да си дадем гласно сметка, че погрешният курс може да е наложен и отвън? Може да се дължи на безкритично копиране на теорията и практиката на съветското ръководство и Коминтерна, механично пренасяне на чужд опит, налагане на вече отречени положения, отхвърлени от международното работническо движение. Криворазбраното чувство за солидарност и партийна дисциплина също може да породи решения, противоречащи на националните интереси на българските комунисти и т. н.

Парадоксалното е, че в средата на 30-те години Георги Бакалов оглавява борбата против меншевизма в литературознанието, против преклонението пред Плеханов, и всичко това се представя като начало на процеса на ленинизирание на културния фронт у нас. А всъщност се оказва истинско сталинизирание на пролетарската идеология и практика, защото в основата на всичко стои прословутият тезис за все по-голямото изостряне на класовата борба в процеса на социалистическото строителство. Не става ясно как и защо с ликвидирането на класите ще се разгори още по-силна класова борба (и между кого?). Но само върху основата на тази теория може да се обоснове постановката за „врага с партийен билет“, послужила като оправдание за масовите репресии при режима на Сталин.

Никола Вапцаров е свидетел, макар и отдалеч, на московските процеси от 1938 г., разтърсили съвестта на комунистите в цял свят с разстрелване като шпиони на довчераши най-първи съветски партийни и държавни дейци. Не може да не е чел двете писма до Сталин на бившия съветски посланик Фьодор Разкольников, забягнал във Франция и намерил смъртта си при страни обстоятелства. Но цялата сензационна шумотевица е била отдавана на буржоазната преса, на вражеската пропаганда, на която не е прилично дори да се дава ухо.

В светлината на онова, което сега всички знаем, можем да си представим по-добре пред какви допълнителни изпитания са били изправени поколенията комунисти, връстници и съратници на Вапцаров и как въпреки всичко те са опазили чисти своите убеждения и своята вяра в Съветския съюз, в победата на социализма, в близката революция у нас. Наистина необикновена, челичена е била революционната закалка у тия хора, а вярата им — бронирана здраво в сърцето, непробиваема от никакви бронебойни патрони.

Вапцаров изпя една от най-прочуствените си песни на Испания, в тях диша тежко драмата на поруганата революция. Знаел ли е той върху кого ще бъде хвърлена вината за грешките в Гражданската война, могъл ли е да предполага, че оцелелите испански интернационалисти заедно с повечето от ръководителите си ще се окажат оклеветени със стандартното обвинение „враг с партийен билет“ и ще бъдат репресирани? Могъл ли е да предположи масовото изстребване на полския ЦК след 1939 г., репресиите при кратката, но кървава финска война през 1940 г.? Също така с едно бездушно разпореждане в сталинските концлагери и затвори ще се окаже грамаден процент от

българската емиграция в СССР, а ръководителите левосектанти ще бъдат езекутирани като шпиони, промъкнали се начело на партията. . .

Не е знаел всичко това, а ако до него е достигнала частична информация, реагира е по познатия начин. Но когато вълната на произвола се надвеси над негови доверещи другари — Христо Радевски, Георги Караславов, Младен Исаев, Орлин Василев — съвестта не му позволява да остане безразличен. Става дума за прословутата афера около в. „Кормило“ — един литературен спор, много бързо прераснал в политически обвинения, в сериозен идеологически конфликт и довел до изключване от партията на неколцина от най-добрите пролетарски писатели.

Вапцаров не може да предотврати едно партийно решение, взето от самия сектантски Централен комитет. Но и след това той не прекратява връзките си с тези писатели. Резолюцията от 200 машинописни страници не успява да го убеди, че те са предатели, врагове с партийна членска книжка, платени агенти на буржоазията, хвърлили мост към „горните десет хиляди“, както ги беше охарактеризирал малко преди смъртта си Бакалов. Напротив, отношението на поета към наказаните другари е изпълнено със симпатии, той оптимистично вярва, че несправедливостта ще бъде отхвърлена и те ще се завърнат при другарите си — нещо, което, уви, не дочаква да види поради ранната си гибел. Но когато е споделял в килията сетните си мигове с Младен Исаев, когато му е доверявал последните си записки и стихове, той дори не се е сещал може би, че е съден в един процес със заклеямен от партията „качественик“, позволил си — по подобие на разговорите в СССР за високо качество в литературата — да дели и пролетарската литература на талантлива и бездарна. . .

Да, с лупа ще трябва да се вираме в биографията и творчеството на Никола Вапцаров, за да открием следи от левосектантска ограниченост. И пак едва ли ще намерим нещо съществено. А напротив, при подобно виждане можем да се натъкнем на негови мисли и разсъждения, издаващи интелект, просто непригоден за сектантско-догматични деформации. Още като матрос, изправен пред прага на живота, той достига до една истина, която формулира така: „Искам да разбия предубеждения, искам да докажа, че с формули не се управлява една душа. . .“ Казано е за военноморското училище, но то не се отнася само до казармата, а има по-широк смисъл.

По начало догматиката и сектантството идват от църквата, от изискването за непрекословно спазване на канона, за фанатична привързаност към священото и до отхвърляне и заклеяване просто на съмнението. От църквата канониката се пренася в армията — манастирът и казармата имат сходна организация, близки са и методите за възпитание на своето войнство. Затова извън църковната, матроската и левосектантската каноника звучи антиформулата на курсанта Никола Йонков Вапцаров, че с формули не се управлява една душа. Правотата на това съждение може да се прозре в психологическата достоверност и на лирическият герой в поезията на автора, и в мотивировката на героите и поведението им в пиесата „Вълната, която бучи“. И особено в постъпките на директорския син Андрей, защитника на работниците, изобличителя на язвите в обществото и в съвестта на примирените. Също там, в разрешаването на конфликтните ситуации, са намерили конкретна разработка схващанията за самостоятелната обособеност на емоционалния свят, за невъзможността да се подвеждат човешките чувства под логически определения и зависимости. Или, както се е изразил поетът в едно интимно писмо до Бойка: „Логиката е безпомощна да обясни повечето прояви на душата“, „любовта не може да се анализира“, „любовта не може да се разбере“, „там, където има любов, логиката не помага нищо“. Тези разсъждения издват отново едно свободно и разкрепостено мислене, една неприкосновеност на поривите и емоциите. А нали изкуството е свят на идеите и чувствата? То може да въздейства върху ума, разбира се, но негов обект е сърцето. След като признава, че „по своята същност изкуството е дълбоко емоционално“, Вапцаров незабавно прибавя нещо много важно: „Произведенията ни може да гъмжат от прекрасни идеи, от трогателна човечност, но те ще бъдат само полезна публицистика, ако не овладеем майсторлъка да вълнуваме сърцата на хората.“

Никола Вапцаров държи не само на познавателната (идейната) и емоционалната страна на изкуството. В „Доклад“ той казва: „Аз чукам на вашата съвест за нещо по-висше.“ И на други места той се обръща към съвестта на читателя, защото иска стихотворението да му донесе не само идейно-емоционално преживяване, но и да разтърси съзнанието му, да спечели доверието му, да укрепи убежденията му. А то може да стане само ако се осъществи откровен, интимен, доверителен контакт, ако читателят вярва на творците. Поетът се страхува най-много не от сухотата в стихотворните текстове, не от полезната публицистичност в тях, не и от неяснотата или небрежността към римата и формата, въпреки че това са непростиими слабости според него. Фатално ще бъде обаче, ако се разстрои връзката с читателите, ако народът заговори със своите творци на „Вие“, ако се получи отчуждение между тях. „Хората малко ни вярват“ — отбелязва загрижено той. Тази тревога е изразил и в стиховете си. Според него „Трябва да се пише така, че хората да вярват в писаното“. Само вярата открива сърцата и прави поетичното слово достъпно и действено. Иначе читателят посреща с насмешка наивната патетичност, клишираната вяра в бъдещето — тези детски слабости на всяка левееща се поезия. Ако не е изказан ясно и просто, „тъй както го пее народът“, стихът може да съдържа борчески заряд, но въздействието му е проблематично, илюзорно, химерично:

Не, сега не е за поезия,
ни за римите с звънкия смях
под дебелата броня желязна
ще достигнат ли будно сърце?

Не на последно място спорът е и естетически — за ново художествено мислене, за насоките на съвременното изкуство. Този спор се води и теоретически (чрез изказвания, отзиви, мнения), и практически (чрез отстояване на естетическите принципи в самата поезия).

Една открита, честна и яростна полемика се съдържа още в прощалната реч на Никола Вапцаров преди уволнението му от Морското училище във Варна. Там той направо казва на началниците и офицерите, че са израснали нови поколения, които не споделят техните предрасъдъци. „Вие вярвахте в неща, които нам днес се виждат смешни“ — заявява им той и се опитва да им разясни защо младите са толкова далечни по възгледи и убеждения от старите и защо ще бъдат още по-далечни онези, които ще дойдат след тях. В бегли бележки и отзиви, печатани в прогресивни издания, Вапцаров продължава да обосновава тезата си, че младите са длъжни да отхвърлят бремето на старомодните ограничения и да се обърнат с лице към своята епоха. Не става дума за класическите образци. Тях поетът защитава пламенно от лекомисленото критикарство спрямо опита на онези, които са минали преди теб:

„Често пъти младите вземат една театрална поза на отрицание спрямо този опит. Те презрително махат ръка, като че ли всичко назад е някакъв куп от вехтория.“

Но оформянето на творческите физиономии не може да стане, ако не се прояви новаторство, ако не са скъса с литературщината. И в статиите си „Театър и публика“ и „За творчеството на най-младите“, и в рецензиите си за стихосбирката „Пулс“ на Христо Радевски и поемата „На повратки в село“ на Николай Марангозов авторът се обявява за открито социално изкуство. Целият въпрос е как да бъде обновено и усъвършенствувано социалното творчество, как да се мине напред, как да се преодолеят „досегашните образи, омръзнали до втръсване от повтаряне“.

За себе си той решава въпроса с решително преустройство на цялостната си стилно-изобразителна система. Започнал с ученическите подражания в символистичен дух, отдал дан на тогавашната мода, той много скоро се убеждава, че самото развитие е отпратило в миналото красивите словосъчетания на символизма и седесона, от тях навява мухъл, те са безнадежно демодирани. Той знае, формулирал го е твърде точно:

„Не е лесно отведнъж да смениш целия арсенал от изразни средства, от форми и похвати и да организираш нов начин на производство, с нови средства, с нова същност. За това е нужен не само дълъг, мъчителен път, но и нравствен кураж.“

За щастие при него старото не е прието страстно и дълбоко, а е наносно и механически прикрито. Затова отхвърлянето му не изисква много време и мъчителни блуждения, достатъчен е нравственият кураж на избора. За ориентир на младия автор служат, разбира се, най-добрите образци на българската и съветската поезия. Но най-голяма опора му е собственият житейски опит, битието му на черноработник и огняроинтелигент, принадлежността му към потиснатата и експлоатираната, но осъзнала се и бореща се класа.

Той е дете на своя технически век, когато механиката регистрира апогея си, а на хоризонта се очертават смайващи научни открития. Вапцаров обича машините, за него те не са мъртъв куп желязо. Той ги очовечава, придава им качества на одушевени същества, те дишат, пеят и заговарват на глас, той разбира техния език и се опиянява от звучната им музика, която на неподготвения слух би се сторила монотонно боботене и скърцане:

И изведнъж запя една машина.

(„Пролет в завода“)

Да се вълушаме как е опоегизирал техниката в някои от най-интимните си писма: „Часът е три през нощта. Машината ритмува една тъжна поема“ — до Бойка, писано по време на нощно дежурство. И пак там, малко по-нагоре, отново за себе си: „Спомняш ли си за човека, който жадува просторната свобода, а душата му е заключена в ритъма на машините?“

„Аз съм на работа и ти пиша, а машината шуми — това не е шум, а песен на творчество и сила“ — този път до майка си.

Това ново светуосещане намира поетичен израз в стиховете. Вапцаров провъзглася своята поетична аксиома:

Романтиката е сега в моторите,

които пеят

по небето синьо.

Той имаше слух за тяхната горда песен. В завода между плющени на каиши и скрипчени на трансмисии той усеща как моторът може да ругае сърцито („Завод“), може да се кара на чугунената бъркачка („Пролет в завода“), може да спори с влажната пролет („Ботев“); може съвсем по човешки да се привърже към работника и да пита защо го няма („Спомен“), може да припява и да навява „топла вяра“ („Писмо“). В този градски, заводски пейзаж няма зелени полянки, сини небеса и пасторална тишина, напротив — шумно е, защото бръмчат пропелери, елеватори, маховици, бетонобъркачка, пап-машина, а сирените по два пъти на ден „надуват прегракналите си гърла“ („Зора. Събужда се града“). В проводните мрежи тече трудова кръв и движи живота („Ще строим завод“), а монотонно протичащите дни са ръждясали гайки, които затягат душите („Горки“). Изабщо ето как без глагол се характеризира панорамата на епохата:

Машини,

стомана,

машини

и масло, и пара,

и смрад.

В такава обстановка моторът (след като поетът му е сложил сърце) може и още нещо: той може бодро да удари юмрук на времето в старата морда („Епоха“). И т. н.

Става дума не за отделни изрази, а за цялостната стилистична система. За органичното втъкване на техницизмите в толкова отдалечената стихотворна материя.

Някога Александър Блок, застанал изумен пред първите аероплани, се питаше как могат да летят, като нямат сърце. Само две десетилетия по-късно такъв въпрос не съществува за нашия поет. Настъпила е нова, техническа ера, преобърнато е съзнанието на новия човек:

Моторът, който пее горе,
е труд на моите ръце.
А тази песен на мотора
е кръв от моето сърце.

Когато иска с една дума да охарактеризира епохата си, Вапцаров я нарича стоманена. Прибавя и „кипяща“, ще рече — от възвряла стомана, „пред прага на новия свят“ („Епоха“). Когато иска телеграфно кратко да изрази как притиска животът, поетът казва: „с чугунени лапи“ („Горки“). Това вече не е просто обилно насищане на поетичната реч с термини и техницизми. Тук се сблъскваме с едно друго мислене — мисленето и изразяването на работника и техника, чието всекидневие преминава в машинната зала. Той не може да не назовава нещата край себе си. Не може да ги обяснява описателно само защото някой не бил приел такива слова да се ритмуват и ритмуват.

Така естествено и логично Никола Вапцаров достигна и до своята величествена метафора за Завода. Тя олицетворява самия живот, слива се с него — и с мрачното, и със затыпящото, и с изсмукването на силите, но и с надеждата и топлата вяра, че нещо се произвежда, нещо излиза като краен продукт от движението на маховици и хора, свързани с други с невидими връзки:

Ще строим завод,
огромен завод,
със яки
бетонни стени
Мъже и жени,
народ,
ще строим завод на живота!

Забележете: не хората са автоматизирани като машини, а машините са очовечени, одухотворени, оприличени на живи организми с метални органи. За нашата поезия такова виждане е новаторско. Не работникът е придатък на машината, винче и гайка, а машината е продължение на неговата ръка и интелект. Работническата класа е съюзена с машината, побратимена е с нея и по този начин се впуска през зъбите на цензурата чия трябва да бъде собствеността на фабриките. Нека прибавим, че само работник с развито социалистическо съзнание може да има такова отношение към машините. Те не са врагове, които воюват, а съдружници. Поетът е изразил отношението си към фабриките, не можем да се съмняваме какво мисли той за фабрикантите. . .

Прокарахме мрежи
и в тях укротена тече,
да, нашата кръв
преминава
в проводните мрежи
и движи живота. . .

Има нещо много романтично в самото използване на заводската метафористика. Да не забравяме, че тези стихове са написани във време на страхотна изостаналост в България, когато индустриализацията бе още в своите пелени. Българската буржоазия строеше мелници, тепавичарници, маслобойни, цигларни, памукчийници и не създаде тежка промишленост. У нас имаше множество дребни фабрики, преработвателни предприятия и работилници и само един крупен завод, достоен да носи това име (Химическите заводи „Чилев“ в Костинброд). Вапцаров предпочита думата „завод“ пред

„фабрика“. Ето че е важно не буквалното репортажно съвпадение с действителността, а предчувствието за бъдещето. Като дършеше пулса на живота, поетът улови тенденцията на развитието и предвиди неминуемата победа на индустриализацията (като неизбежно следствие на победилата социалистическа революция).

Спорно, нали? Като всичко в една новаторска поезия. Но Вапцаров не се страхува от риска на полемиката, защото притежава солидни аргументи, вяра в правотата си и таланта да защити своите поетични прогнози:

Ще дойдат години
и ний ще ги стегнем тогава,
на дните водите
ще впрегнем в бетонен ръкав.
Не ще ги изпуснем, нали?
Ще ги впримчиме здраво.
Ще им кажем:
„Така ще вървите!“
И те ще тръгнат — така!

(„Не бойте се, деца“)

До преврата на 19 май 1934 г., въпреки цензурните ограничения, партийният печат публикува богата информация за всички области от живота в младата съветска страна. Военният преврат нанася удар върху партийните издания, но се създава парадоксална обстановка — тъй като се установяват дипломатически отношения със СССР, повече или по-малко обективни сведения за разгърнатото се социалистическо строителство започват да проникват в цялата преса, в това число и в официалната. С интерес например се следят съобщенията за пристигането на първия съветски посланик Фьодор Разкольников, журналистите проявяват внимание към личността и биографията му, пише се за излезли книги и т. н. Прогресивните издателства се възползват от обстановката и започват да представят в превод на български най-значителните съвременни съветски писатели. Може да изглежда странно, но след сключване на германо-съветския пакт у нас започват да се прожектират съветски филми, издава се огромно количество съветска литература, организира се съветска изложба на Пловдивския панаир, поставят се съветски пиеси в театрите, а вестниците „Правда“ и „Известия“ се продават по софийските будки. Пристигат съветски книги на руски и се продават в специална книжарница. Разбира се, режимът пропуска всичко това със стиснати зъби и налага своите ограничения. Забранено е да се ръкопляска в кинозалите при прожектиране на съветски филми. От трактора, изложен в Пловдив, някой отрязва петолъчната звезда, защото отделни посетители се навеждали и я целували. Обискирват се складове на частни издатели и книжари и се изземват големи количества съветска политическа и художествена литература. Но въпреки полицейските мерки пробивът е направен, за съветската страна се заговорва широко, трудовите маси проявяват изключителен интерес към такъв безпримерен подвиг, като прелитането на полюса, спасяването на челюскинци и т. н., а филми като „Чапаев“, „Депутатът от Балтика“ или „Моите университети“ се въртят от сутрин до вечер при препълнени салони. Обрънете внимание: в двете си стихотворения „Пушкин“ и „Горки“ Никола Вапцаров не се занимава с просветителство, той не ни запознава с биографични подробности за тия писатели, не изказва свои мнения и оценки за тях. Негова цел е да покаже какво е отношението на обикновените трудови хора към тяхното творчество, как скърбят работниците у нас при известието за смъртта на Горки, колко близък го чувствуват, как откриват себе си сред неговите герои. В опушения и смрадлив завод хората на черния физически труд са чели „На дъното“ и „Майка“ и тези произведения на пролетарския писател са повдигали мрачния свод на завода, разширявали са духовните хоризонти пред работниците, възбуждали са мисълта им и те са били щастливи, истински щастливи — повтаря думата поетът, за да внуши, че няма грешка, няма нищо случайно допуснато. Литературоведите са написали дисертации на темата „Горки в България“.

В тях само с повече факти и доказателства е илюстрирано онова отношение към писателя, което е схванал и изразил Вапцаров в краткото си стихотворение. А в „Пушкин“ дори липсва образът на руския поет, на преден план са неговите нови читатели от съветската страна, хората на задружния труд, просветени и образовани, с широка култура и гордото съзнание, че с мазолестите си ръце творят една нова епоха. В нея има място за красотата на Пушкин, тя едва сега се възприема в истинската ѝ стойност от масите.

Подобен маниер е използван и в стихотворението „Ботев“. И то като „Пушкин“ и „Горки“ е написано за „просветения“ читател, на когото не е необходимо да се казва какво представляват тези писатели, а се изразява едно съвременно отношение към тях от името на работничеството. Главен лирически герой в „Ботев“ е работникът, а не поетът, който не може да напише поръчаното стихотворение за великия предтеча. Всяко поколение осмисля по своему най-светлите идоли. Вапцаров е намерил оригинален подход към темата за мястото на Христо Ботев в живота на своите съвременници.

И в „Селска хроника“ върху читателя се въздейства по същия начин, като и тук поантата е също така публицистично недвусмислена, пряка, лозунгово изразена:

Терора долу!

Съюз със СССР!

Както е известно, това стихотворение представлява отзвук на масовата акция по събиране на подписи в подкрепа на Соболевата мисия през 1940 г., когато съветското правителство предлага на България да се сключи пакт за ненападение между двете страни. Не е много ясно защо българските власти се отказват от тази изгодна идея, чието осъществяване не е изглеждало толкова невъзможно на фона на вече съществуващия германо-съветски пакт. Могат да се разберат основанията, поради които правителството решава да преговаря тайно, бави отговора си и крие от народа миротворната мисия на съветския заместник-министър на външните работи Ал. Соболев. Може да се нарече съвсем логична реакцията на властниците срещу партийната акция за събиране на подписи в подкрепа на приятелския договор — арестуването на Никола Вапцаров и последвалото му интерниране в Годеч са само една брънка от веригата подобни репресии срещу партийни дейци. Полицейските дознания „За разпространение на комунизма в царството“ от тези месеци са пълни със сведения за масовата подкрепа на Соболевата мисия в цялата страна.

Но очевидно българските държавници са били вплетени в по-сложни дипломатически игри, а монархът, макар и да се среща със съветския пратеник, държи сметка за интересите и на англофилите, лавира пред някои брутални немски претенции. Икономически и политически страната е обвързана с германците, но очевидно нито в двореца, нито сред дейците на комунистическата партия никой не придава сериозно значение на германо-съветския пакт за ненападение. Въпреки че противниците му биват обявени за „объркани глави“, дори най-разпалените тълкуватели на конюнктурата признават, че той има само временно, стратегическо значение и за двете страни. В речта си от 22 юни 1941 г., в която трябва да намери някакво що-годе прилично оправдание на вероломното погазване на договора, Адолф Хитлер с големи усилия привежда четири основания, за да нападне СССР. Четвъртото е... България! Обвинява се съветското правителство, че зад гърба на Германия се опитвало да се договаря със съюзническа България, да иска бази в Бургас, да овладее контрола над Проливите и т. н. И другите три основания за започване на война с СССР са също толкова необедителни, измислени и фалшиви открай докрай (като провокацията с Данциг, уж лошото третиране на немското население от съветските власти и пр.), но те са били отхвърляни неведнъж като свършено неоснователни от обективните изследвачи на историята. Кой знае обаче защо четвъртият пункт в речта на фюрера се пренебрегва. А той съществува, текстуално повторен и в нотата на германците, с която се обявяват военните действия и се поставя началото на най-изтребителната война за човечеството.

И двата документа — речта и нотата — са били публикувани във в. „Зора“ и „Утро“, четени са от всички. Нямаме данни за изумлението сред правителствените и опозиционните кръгове от необоснованата мотивировка на една толкова важна политическа стъпка. Но в лъжите и фалша на приведените „аргументи“ едва ли някой се е съмнявал. Майсторите на нацистката пропаганда този път са се оказали безпомощни в избретателството си.

Дали когато е бил изпратен в Пиринския край от партията да събира подписи в подкрепа на Соболевото предложение Вапцаров е могъл да си помисли какви превратности в съдбините на света може да донесат само след година и половина миролюбивите съветски предложения? Как ще бъдат изкористени и използвани като оправдание за вероломството и варварството? Известно е, че денят 22 юни 1941 г. е преломен в биографията на всеки български комунист. От този ден Никола Йонков Вапцаров се чувства мобилизиран като боец в Червената армия, който е длъжен с всички сили и средства да помага на вояващия Съветски съюз, да се бори срещу немските завоеватели и нашественици. Нападението срещу пролетарското отечество за него е нападение срещу втората му родина. Посрещнал в Годеч обявяването на войната, поетът се завръща в столицата и се поставя на разположение на партията като неин дисциплиниран и съзнателен член.

Тази му стъпка е логична и оправдана и с дела, и със стихове. Тя напълно отговаря на убежденията му, подкрепя се от цялостното идейно, нравствено, политическо поведение на лирическият му герой. А подвигът и смъртта увенчават поетическото слово с особено озарение, придават му още по-голяма мащабност и романтично обаяние.